

**Особливості вивчення однорідних членів речення
на уроках української мови в ЗЗСО
(на матеріалі мовотворчості письменників Волині)**

Однорідні члени речення є важливим засобом ускладнення простих реченнєвих конструкцій. Вони інформаційно розширюють реченнєву структуру, збагачують текст, роблять його зрозумілим для сприйняття. Вивчення однорідних членів речення в закладах загальної середньої освіти є надзвичайно важливим етапом у формуванні синтаксичних компетентностей школярів, які повинні виокремлювати речення з однорідними членами серед різнотипних простих ускладнених конструкцій, активно використовувати їхні виражальні можливості у мовленні та правильно розставляти розділові знаки на письмі [12; 14]. Вивчення цієї теми вимагає від учителя врахування вікових особливостей школярів: активного розвитку логічного мислення, прагнення до самостійності у навчанні, потреби в наочності та прикладному застосуванні знань. Тому особливу увагу слід приділити добору методів і прийомів навчання, які не лише сприятимуть засвоєнню теоретичного матеріалу, а й активізуватимуть пізнавальну діяльність здобувачів освіти.

Проблематика однорідних членів речення висвітлена в наукових працях К. Ф. Шульжука, А. П. Загнітка, П. С. Дудика, Л. В. Прокопчук, М. У. Каранської, М. В. Мірченка та інших. Зокрема, А. П. Загнітко зауважив, що тлумачення обсягів однорідних членів речення на сьогодні потребує додаткового уточнення, оскільки в сучасному мовознавстві існують різні погляди на ці синтаксичні одиниці: до однорідних зараховують головні і другорядні члени речення; однорідними не можуть бути присудки, бо вони виконують конститутивну функцію; речення з кількома присудками, підметами визначають як складні, напівскладні [7, с. 559]. К. Ф. Шульжук зарахував реченнєві конструкції з однорідними присудками до перехідних: за семантико-синтаксичними ознаками вони є складними, а за формально-синтаксичними їх потрібно класифікувати як прості ускладнені [15, с. 300]. Актуальним є питання

визначення функцій однорідних членів у реченні. П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук заперечили твердження про те, що однорідні члени не ускладнюють речення, а лише доповнюють його, оскільки, на їхню думку, однорідні члени модифікують, змінюють й поглиблюють семантично реченнєві конструкції [6, с. 190]. О. В. Кульбабська схарактеризувала ці синтаксичні одиниці як кількісні модифікатори реченнєвих конструкцій. Дослідниця проаналізувала їхню активну участь у процесах ускладнення структури речення та звернула увагу на полісуб'єктність (однорідність підметів) і поліпредикативність (сурядний ряд присудків) [9, с. 532–538]. Г. М. Вакуленко дослідила явище однорідності та приділила увагу функційно-стильовим особливостям однорідних членів речення [3, с. 83–94; 2, с. 214–222].

Мета статті – з'ясувати особливості вивчення однорідних членів речення на уроках української мови у восьмому класі ЗЗСО.

Однорідні члени речення вважають структурними і семантичними компонентами простого ускладненого речення, для яких характерна ідентична синтаксична позиція, однофункційність, об'єднання між собою сурядним зв'язком [11, с. 119]. Під час вивчення теми «Однорідні члени речення» потрібно акцентувати увагу школярів на те, що в сучасному синтаксисі однорідні члени речення визначають як члени речення, що перебувають в однакових синтаксичних відношеннях з одним із членів речення. Вони об'єднанні в певний цілісний структурно-тематичний блок стосовно інших складників речення, тому їх пов'язують з іншими компонентами не окремо, а лише в структурно-семантичній єдності. Однорідні члени речення поєднані сурядними сполучниками і за допомогою інтонації. Сполучники є засобом вираження семантичних відношень між однорідними членами речення: єднальних, зіставно-протиставних, розділових, приєднувальних, градаційних, виражених функційно диференційованими сполучниками: єднальними, протиставними і протиставно-зіставними, розділовими, приєднувальними, градаційними [6, с. 198–201; 15, с. 153–156]. У шкільній граматиці класифікація сполучників є більш узагальненою, вони диференційовані на єднальні,

протиставні та розділові [4, с. 193]. Звертаємо увагу учнів не те, що при однорідних членах речення функціують узагальнювальні слова, репрезентовані переважно означальними і вказівними займенниками: *все, всі, завжди, кожен, будь-хто, будь-що, всякий, жоден, це, ці, все, ці* та прислівниками: *всюди, ніколи* і под., напр.: *Усе це – Волинь, моє благовісне Полісся, на ньому і досі Всевишнього райська печать* (1, Ніна Горик, с. 22). Наголошуємо, що прості речення, ускладнені однорідними членами, є двоскладні / односкладні та повні / неповні.

У підручнику О. П. Глазової «Українська мова: підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти» подано достатню кількість навчальної інформації про однорідні члени зі сполучниковим, безсполучниковим і змішаним зв'язком; про вживання розділових знаків при однорідних членах речення; звернено увагу на речення з кількома рядами однорідних членів. Авторка приділила значну увагу темам «Однорідні й неоднорідні означення», «Узагальнювальні слова в реченнях з однорідними членами» [5, с. 162–182]. У підручнику О. В. Заболотного, В. В. Заболотного «Українська мова» для восьмого класу інформація щодо особливостей однорідних членів речення подана чітко та структуровано. Автори відзначили важливі аспекти теми за допомогою таблиць та виділених правил. Позитивним є те, що вони запропонували окремим параграфом тему «Узагальнення вивченого з теми «Однорідні члени речення» для повторення [8, с. 101–128; 121]. У зазначених освітніх виданнях зацентровано увагу на синтаксичному розборі речення з однорідними членами, у якому подано доцільну послідовність розбору [5, с. 170; 8, с. 121]. В аналізованих підручниках забезпечено реалізацію всіх складових: знаннєвої: учень пояснює роль однорідних членів речення в мовленні; формулює правила вживання розділових знаків у реченнях, ускладнених однорідними членами; діяльнісної: здобувач освіти розпізнає однорідні члени речення, узагальнювальні слова при них; складає речення з однорідними членами та використовує їх у власному мовленні; будує діалоги на визначені теми й відповідно до запропонованої ситуації, доцільно

використовує однорідні члени речення; інтонує правильно речення з однорідними членами; розставляє розділові знаки між однорідними членами, обґрунтовує їх уживання відповідними правилами; знаходить і виправляє пунктуаційні помилки на вивчені правила та ціннісні: учень усвідомлює значення однорідних членів речення у мовленні [14].

Під час укладання дидактичного матеріалу звертаємо увагу на те, щоб запропоновані для аналізу речення містили різні типи зв'язку між однорідними членами, напр.: ...*Солодко грає і кличе чарівна сопілка у володіння Мавки і Лукаша* (1, Ніна Горик, с. 24); *Віє... Мятою, материнкою, чорнобривцями, деревієм, колосками із піль обжвинкових, молодими медами віє* (1, Ніна Горик, с. 25); *Бо він – світар і часослов* (1, Надія Гуменюк, с. 34); *...ці дівчатка <...> не знають законів Ньютона, столиць африканських держав, запахів нафти і броду* (1, Клава Корецька, с. 53); *Вона [Вітчизна] ж бо гріє, гоїть і голубить, вдягає врешті в сорочину чисту...* (1, Петро Коробчук, с. 61); *...крізь блакитний туман пісня залеку лину, одинока й смутна...* (1, Олена Криштальська, с. 89); *Між юністю і спогадом – життя* (1, Василь Простопчук, с. 169); *І було в нім [у Слові] кохання і вірність, і ласка...* (1, Сергій Цюриць, с. 233); *В озернім прозорінні срібноперії рибки губами пасуться, пливуть на глибінь* (1, Сергій Цюриць, с. 232). Під час вивчення однорідних і неоднорідних означень потрібно звернути увагу на їхнє семантичне вираження, морфологічні особливості та специфіку синтаксичного зв'язку. Звертаємо увагу школярів, що однорідні означення репрезентують відношення переліку, нагромадження ознак, що характерні певній особі / предмету, напр.: *Хай здригнеться оруддя, до пісні глухе, проти терена замисливши чорне й лихе* (1, Ніна Горик, с. 22); *Ти і солоний, і солодкий, і терпкий водночас* (1, Микола Мартинюк, с. 105); *...про мене розказує ближнім і дальнім стежкам* (1, Ніна Горик, с. 24); *Ти зруйнував комфортний Карфаген. Чужий і свій* (1, Іван Котович, с. 72); *Волинь – земля предивна і свята* (1, Сергій Цюриць, с. 231). Наголошуємо на тому, що неоднорідні означення семантично є різноплановими, мають послідовне семантичне підпорядкування, поєднані за допомогою інтонації, напр.: *Хліб наш*

щоденний святий причерствілий окраєць (1, Микола Мартинюк, с. 105); *Цей клаптик землі – як розкішна бабина скриня* (1, Ніна Горик, с. 22); *...сніги забіліють над зоряним нашим світом* (1, Сергій Цюриць, с. 235); *І перша серпнева неділька серпиком раннім зелених торкається чат* (1, Ніна Горик, с. 24); *...падає просто тонкий змерзлий промінь в акваріум міст* (1, Юлія Фінковська, с. 211); *Умиватиму личка замузаним синім чорничкам* (1, Ніна Горик, с. 24). Від розуміння цієї теми залежить і пунктуаційна грамотність, і точність мовлення, і логічність викладу думки. Тренувальні вправи на розрізнення однорідних та неоднорідних означень допомагають учням не лише глибше зрозуміти синтаксичну будову речення, а й формують навички аналізу мовного матеріалу.

Необхідно звернути увагу на інтерактивні методи навчання, які розвивають результативність, сприяють розумовому розвитку мовної особистості учня. Навчальний процес бажано організувати на засадах постійної активної взаємодії всіх учнів класу та вчителя. Необхідними умовами в процесі інтерактивного навчання є взаємна співпраця між учнями класу, між учнем і вчителем [10, с. 131]. Для учнів цікавою буде командна гра, у якій одна команда шукатиме однорідні означення у своїх програмових творах з літератури, а друга – однорідні присудки. Перемагає команда, яка швидше виконала завдання. В. Сидоренко зазначила, що учнів приваблюють колективні форми роботи з виявом ініціативності, творчості, співпраці й співдії з однолітками [13]. Такою є гра «Мовний ланцюжок». Клас поділяємо на дві команди, (учитель розпочинає гру, називаючи одне слово, яке може бути частиною однорідного ряду), гравці по черзі додають свої слова, утворюючи логічний ряд однорідних членів. Такі завдання закріплюють знання про однорідні члени речення і допомагають учням запам'ятати всі особливості цієї теми.

Отже, вивчення однорідних членів речення у восьмому класі є важливою складовою, що формує граматичні і пунктуаційні уміння й навички: здобувач освіти розуміє функцію однорідних членів речення, вміє їх вирізняти та правильно ставити пунктуаційні знаки. Методика викладання цієї теми в

сучасній школі має базуватися на поєднанні традиційних і новітніх підходів до навчання. На уроках української мови доцільно використовувати речення з художніх творів волинських письменників, адже це не лише сприяє розвитку зацікавленості художньою літературою Волині, а й заохочує вивчати поетичну творчість видатних митців рідного краю. Використання інтерактивних методів, зокрема, ігрових технологій, дозволяє зробити уроки цікавими та ефективними. Не менш значущим є комплексний підхід до оцінювання рівня засвоєння цієї теми. Виконання практичних вправ, творчих завдань, аналіз художніх текстів сприяє закріпленню навичок правильного вживання однорідних членів речення. Тому завдання сучасного вчителя – створити сприятливі умови для активного й усвідомленого навчання. Перспективним вважаємо дослідження семантичних груп однорідних членів речення в творах волинських письменників, що вможливить цілковите розуміння художніх текстів та стилістичні особливості авторського задуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антологія літератури письменників Волині : Під Лесиним небом / упор. О. Л. Ляснюк. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2019. 400 с.
2. Вакуленко Г. М. Функціонально-стильові особливості однорідних членів речення у романах Івана Багряного. *Література та культура Полісся. Вип. 96. Серія «Філологічні науки». № 13.* Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. С. 214–222.
3. Вакуленко Г. М., Клипа Н. І. Явище однорідності в ідіолекті Івана Багряного. *Література та культура Полісся : зб. наук. праць. Вип. 103. Серія «Філологічні науки». № 18.* Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С. 83–94.
4. Глазова О. П. Українська мова : підруч. для 7 класу закладів загальної середньої освіти. 2-ге вид., переробл. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2020. 256 с.
5. Глазова О. П. Українська мова : підруч. для 8 класу закл. заг. серед. освіти. 2-ге вид., переробл. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2021. 256 с.
6. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. С. 190–203.
7. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.

8. Заболотний О. В., Заболотний В. В. Українська мова : підруч. для 8 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ : Генеза, 2021. 224 с.
9. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 672 с.
10. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М. І. Пентилюк: М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна та ін. Київ : Ленвіт, 2004. 400 с.
11. Мойсієнко А. К., Арібджанова І. М., Коломийцева В. В. та ін. Сучасна українська мова : Синтаксис : підручник. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Знання, 2013. 238 с.
12. ПРОГРАМА ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ результатів навчання з УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ, здобутих на основі повної загальної середньої освіти. URL : <https://osvita.ua/doc/files/news/9/946/Ukrmoiva.pdf>
13. Сидоренко В. Формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів 8–9 класів засобами технології кооперативного навчання. Українська мова і література в школі. 2015. № 2. С. 7–15.
14. Українська мова. 5–9 класи: програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804. URL : [https:// mon. gov. ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas](https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas).
15. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 408 с.